

2. Капитанец И.М. Битва за мировой океан в «холодной» й будущих войнах. – М.: Вече, 2002. – 544 с.
3. Захаров А. Е. Операция «Лис пустынни». Развитие стратегии й оперативного искусства // Военная мысль. – 1999. – № 5. – С. 67-70.
4. Владимиров С., Горев В. Некоторые направления совершенствования системы вооружений ВВС США // Зарубежное военное обозрение. – 2003. – № 8. – С. 39-47.
5. Уроки й выводы из войны в Ираке. Конференция // Военная мысль. – 2003. – № 8. – С. 68-80.
6. Слипченко В. Й. Войны шестого поколения. Оружие й военное искусство будущего. – М.: Вече, 2002. – 384 с.

Аннотация

Статья знакомит с задачами, которые решают флоты в локальных войнах и вооруженных конфликтах, представляют силы и средства имеющиеся у флотов ведущих стран мира, их характеристики.

Карпов В.В.
Центральный музей Збройних Сил України

**ПОЛІТИЧНА ОБРОБКА ЯПОНСЬКИХ
ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В ТАБОРАХ ТА ЇХ ОПІР
РАДЯНСЬКІЙ СИСТЕМІ ЦІННОСТЕЙ (1945 – 1949 РР.)**

Після капітуляції та інтернування 600-тисячної японської армії в результаті її розгрому Збройними Силами СРСР в 1945 році радянські політичні органи виявили увагу до японських солдат й офіцерів з перших днів полону. У вересні 1945 року за рішенням ЦК ВКП(б) для полонених була створена редакція газети „Нихон Сімбун” („Японська газета”). У політичних управліннях далекосхідних фронтів, а з вересня – військових округів, відкриваються на базі вже існуючих спеціальні відділи по роботі серед військовополонених. Завдання цих відділів полягало в тому, щоб вести політичну пропаганду серед полонених солдатів і офіцерів. Координувало виконання цього завдання, а також визначало зміст і напрям пропаганди Головне Політичне управління РККА (ГоловПУр).

Перше знайомство політорганів з полоненими показало, що японська армія – це не деморалізована солдатська маса, свідомість якої легко можна було б змінити. Скоріше навпаки, армія залишилася як за структурою, так і за її національними військовими традиціями динамічним, гострореагуючим на спроби радянського ідеологічного проникнення організмом, цілість якого визначається військовим укладом, виробленим багатовіковою японською історією.

Проведення масових політичних опитувань полонених дало змогу дійти деяких висновків. Вони засвідчили політичну незрілість більшості опитаних.

Весь генеральський і офіцерський склад, за незначним винятком, і більшість

солдатів залишилися на своїх старих позиціях. Вони заперечували факт поразки Японії у війні і пояснювали своє роззброєння тільки тим, що виконували наказ Імператора, якому армія зобов'язана була беззаперечно коритися. Виходячи з цього, більшість полонених не вважала себе такими, а лише інтернованими.

Командир 88-ї піхотної дивізії, що дислокувалася на Південному Сході, генерал-лейтенант Мінекі Тейтіро і його начальник штабу полковник Судзукі не вважали себе ні полоненими, ні інтернованими: „Ми і наші війська тільки виконували наказ Імператора про припинення опору, але в полон не здавалися” [1].

Спираючись на результати проведених опитувань органи спеціальної пропаганди роблять висновок: „японські самураї роззброєні матеріально, але не духовно”. Враховуючи те, що більшість полоненої солдатської маси була політично неграмотна і стояла осторонь політичного життя радянські політичні органи зробили висновок про те, що “перед нами відкривається широке поле діяльності для пропаганди всеперемагаючих ідей. Плоди вміло поставленої пропаганди не змусять на себе довго чекати і сторицею окуплять нашу працю” [2]. Залишалося вміло вкласти свій „капітал” у вигляді комуністичних ідей і дістати швидкий прибуток у вигляді комуністів, активістів і їхніх прихильників з позитивною налаштованістю до СРСР.

На початку політична робота серед військовополонених мала роз'яснювальний характер. Переважно йшлося про війну, що тільки-но скінчилася, про Червону Армію та її визвольну роль, а також про життя в Радянському Союзі. Однак недостатня кількість знавців японської мови серед офіцерів-пропагандистів, відсутність систематичної, послідовної і цілеспрямованої, постійної роботи не сприяли досягненню високої результативності пропаганди. Проте серед полонених почали з'являтися „демократично настроєні солдати”. Часом вони об'єднувалися в групи. Одна з таких груп виникла в Порт-Артурі. Членами її були 48 японських матросів і солдатів. Свою групу вони називали „Таєкай”. Як правило, спочатку такі організації і групи виникали на основі протесту солдатів проти нічим не обмеженого і жорстокого поводження з ними японських офіцерів.

З поверненням відділів по роботі серед військовополонених з Маньчжурії політична діяльність набула осмисленого, організованого і планомірного характеру. Свою роботу вони розпочали з виявлення „прогресивних елементів” за допомогою „дзоданкай” – співбесід. „Прогресивні елементи” допомагали політпрацівникам створювати газетні вітрини, вивішували за їхньою вказівкою газети, робили підшивки „Ніхон Сімбун”, добирали читців для колективних

читань цієї газети по взводах і відділеннях, підбирали редакторів і кореспондентів для стіннівок, організовували дозвілля серед полонених.

Результатом початкового періоду розгортання кампанії політичної індокринації військовополонених було те, що “політпрацівники руками самих же військовополонених з числа прогресивно налаштованих елементів розпочали політико-виховну роботу серед основної маси військовополонених японців” [3]. Терплячи інформаційний голод і прагнучи одержати хоча б якусь звістку про події в Японії, військовополонені виявляли цікавість і до поширюваної в таборах інформації.

Під впливом пропаганди військовополонені почали об'єднуватися у різні групи, такі, як „Прихильники демократизації Японії”, „Демократична ліга”, „Антимілітаристська група”. Для надання цілеспрямованості демократичного руху радянське командування дозволило створювати гуртки друзів газети „Ніхон Сімбун” (Томонокай). Ці останні виникали на базі прорадянських угруповань полонених. У зверненні до військовополонених, вміщеному в газеті у травні 1946 року, її редактор Коваленко закликав членів Томонокай „широко розгорнути просвітницьку роботу в таборах з популяризації демократичних ідей і водночас боротися з будь-якими виявами мілітаристської ідеології і підступами реакційних елементів” [5].

Радянське командування у таборах ініціювало процес розшарування всієї маси військовополонених, що полягав у відокремленні рядових солдатів від офіцерів, ліквідації традиційних військових порядків і встановленні „демократичної дисципліни”. Такий рух газета „Ніхон Сімбун” називала боротьбою „демократично спрямованих елементів у таборах з офіцерами-реакціонерами”, хоча усе обмежувалося в початковий період двома таборами – 16-м у Хабаровську і 5-м у Комсомольську-на-Амурі [6].

З початком репатріації стало ясно, що для політпрацівників відкривається ще один напрямок діяльності – політичне забезпечення всієї репатріаційної кампанії і включення її в систему політичного тиску на полонених. „Виникає небезпека, що японські військовополонені можуть повернутися до Японії з незачепленою чи ледь порушеною мілітаристською і фашистською ідеологією, [...] і стануть найреакційнішою частиною японської нації. Немає жодного сумніву в тому, що в даному разі більшість військовополонених після їхнього повернення до Японії опиняться в таборі реакції” [7] – відзначав у своїх повідомленнях редактор газети „Ніхон Сімбун”. Виходячи з цього, політичні органи дійшли логічного висновку: без усунення офіцерів і зміни взаємин у таборах досягти реальних результатів у політичній роботі, що проводилася, неможливо.

Спрямованість пропаганди розуміли і японські офіцери. Вони прагнули зберегти серед солдатів „мілітаристичну ідеологію”, тобто вірність військовій присязі, високий рівень військової дисципліни і “доставити в Японію сильну духом і боєздатну військову частину” [9].

З другої половини 1946 року напруження боротьби зростало. Поляризація посилювалася.

Одним з наслідків цієї боротьби стала лютість радянського командування. Тепер реакційним вважалося не тільки прагнення зберегти старі порядки чи невтішні випадки проти головного рупора пропаганди – газети “Ніхон Сімбун”, а всі висловлювання, дії, що не відповідали класовій ідеології. Розпочалася тотальна ідеологізація мислення полонених, їхніх дій. На настійну вимогу політорганів репресії почали застосовуватися з 1947 року як ефективний засіб боротьби з опором полонених.

Для подолання ідеологічного, морального і психологічного опору полонених розпочався тиск на стрижень армії – військову дисципліну та її прихильників, переважно офіцерів і старих солдатів прихильників японських військових порядків. Ці полонені роз’яснювали солдатам демагогічний і політичний характер радянської пропаганди. Ясна річ, перший удар мав бути завданий саме по цій категорії військовополонених.

1947 рік став роком організаційного оформлення репресивної системи і роком початку її активної діяльності. У липні 1947 року з окремих робочих батальйонів (ОРБ) Далекосхідного військового округу в табори МВС було направлено 96 японських офіцерів [9]. У період кампаній по проведенню чисток з 24 листопада до 18 грудня 1947 року в ОРБ Приморського військового округу було ізольовано в табори МВС 350 „замаскованих реакціонерів, що займалися прихованою реакційною й антирадянською діяльністю”. Серед них – 188 кадрових офіцерів [10]. Ця робота тривала до 1949 року.

В усіх цих таборах до останнього дня полону перебувало близько десяти тисяч військовополонених, що на них було зібрано „достатню” кількість компрометуючих матеріалів і які очікували суду військового трибуналу.

Вжиті радянським урядом заходи щодо політичної індокриниції військовополонених мали свій успіх серед певної їх частини. Викриття реакційних елементів стало одним з головних завдань активу. Зусиллями активу були розкриті групи генерала Цуцумі Фусаки, [11] Сато Масаджі, підпоручника Сігео Хамада, Мацуо Фудзіта, „Цісакура” („Кривава вишня”) на чолі з Дайдзо і Кондо, „Кацумей Дан” („Кривава помста”), [12] та інші.

Створення політвідділів при табірних управліннях МВД сприяло не тільки

розширенню мережі політичних органів, а й організаційному зміцненню політичної роботи. Радянська сторона докладала зусиль до створення таких структур з політичної роботи й серед полонених.

Все це робилося відповідно до директиви Міністра внутрішніх справ СРСР № 112 від 7 червня 1947 року [13]. З метою підвищення організаційної ролі і забезпечення „діяльної участі” антифашистського активу у політико-виховній і культосвітній роботі, що проводилася серед військовополонених, міністр пропонував організувати при апаратах з антифашистської роботи політичних відділів таборів пропагандистські групи з військовополонених активістів, „підготовлених для ведення пропагандистської роботи серед військовополонених”. Ці військовополонені були розконвойовані, належним чином харчувалися, були звільнені від роботи, а також отримували щомісячну грошову винагороду за проведену політичну роботу в розмірі 100 карбованців.

У першій половині 1947 року, згідно з наказом міністра, у всіх таборах МВД були створені постійно діючі крайові курси підготовки демактиву й короткострокові курси при таборах, а також політичні школи при табірних відділеннях і робочих батальйонах. До жовтня 1947 року, за півроку, Хабаровські крайові курси закінчили 507 чоловік, Читинські обласні – 512. До того при табірних управліннях діяли короткострокові курси. Лише у Хабаровському краї такі курси закінчили 11284 чоловіки [14]. Таким чином, організаційна основа для створення масового демократичного руху у таборах була створена.

Однак політичний рівень демократично настроєних військовополонених був ще низьким. Наприкінці 1947 року МВС СРСР прийняло рішення про створення антифашистських комітетів (АФК) у таборах військовополонених.

Було запропоновано в кожному табірному відділенні створити АФК з 5–8 чоловік. Діяльність АФК мала сприяти розвитку серед військовополонених здорової критики і самокритики, а також вихованню їх „в істинно демократичному дусі”, виробленню у них навичок „демократичних” методів і форм роботи. Однак на практиці демократичні методи поєднувалися з традиційними методами силового впливу.

Найзначнішою подією в історії полону, останньою акцією, проведеною політорганами була кампанія з підписання колективного листа товаришу Сталіну. Проект для обговорення розіслали в усі табори. Усього було зібрано 66434 підписи, зшиті в 10 альбомів на 1120 аркушах [15].

Проте, не зважаючи на певні успіхи в советізації японських військовополонених, основна маса інтернованих не зламалась духом, а навпаки, чинила опір зусиллям радянських властей обернути їх у комуністичну віру. Форми

опору були різними, від простих критичних обговорень радянської дійсності, що кваліфікувалися як антирадянські виступи, до створення всіляких угруповань полонених, груповим і самотнім втечам, укоріненню офіцерів у так званий демократичний рух в таборах з метою зниження його ефективності. Організаційно оформленого руху опору, який би охоплював всі табори, військовополонені створити не могли. Проте наявність чисельних осередків опору свідчить про його масштабність.

Антирадянські виступи, які проявлялись у формі особистої думки в ті роки, як і в усі роки існування радянської держави, суворо переслідувались. Так, поручик Коміне Учиро, командир роти взятий у полон у місті Чаньчунь говорив про те, що він невдовзі повернеться додому і “йому не потрібен демократичний рух”. Поручик Фунахасі Івао, учасник боїв у Північному Китаї в 1944–1945 роках, нагороджений орденом “Дзііхо” і взятий у полон у м. Синьдзін (Чаньчунь), – “проводив антирадянську пропаганду, висловлюючись, що ніде нема такої бідної країни, як Радянський Союз, де як ні в жодній країні є багато злодіїв”.

Міркування поручика Хата Сігехару про переваги демократії США над демократією в СРСР та його висновок про те, що низька демократія є свідомством того, що в СРСР відсутня справжня свобода і справедливість, про яку так багато говорять і що все це брехня та невігластво – також віднесені до розряду антирадянської пропаганди. Поручику Абе Кунісабуро кинулось у очі, що в Радянському Союзі відсутня соціалістична власність, що радянська промисловість не виробляє мінімуму товарів, потрібних для населення, що через слабку економіку Радянський Союз не може розцвітати [16].

І цей список військовополонених, незадоволених радянською дійсністю досить довгий. Тому таких полонених було вирішено відправляти в табори репатріації в останню чергу для проведення з ними тривалої виховної роботи.

Однією з форм опору політиці советізації в таборах військовополонених було створення і діяльність антирадянських угруповань. Однією з таких груп була “Кетцумей Дан” (Кривава помста), створена ще в 1946 році в 128-му таборі МВС у місті Барнаулі. Спочатку в цьому таборі був утворений гурток “Сюндзю”. Вся робота цього гуртка, крім лекцій, обмежувалась вивченням статей, надрукованих у газеті “Ніхон Сімбун”. Через деякий час гурток змінив свою назву на “Сіндзінкай” і став демократичною групою у складі 13 чоловік. Але ця група не мала істотного впливу серед військовополонених.

У січні 1947 року єфрейтором Мураками Ісаму була створена зі своїх однодумців група “Кетцумей Дан” на протипагу демократичній групі “Сідзінкай”. Кадрові офіцери Квантунської армії, які прибули до табору, відразу взяли під свій

вплив групу “Кетцумей Дан” і стали спрямовувати її проти демократичної групи “Сідзінкай”. Зокрема вони стали агітувати за збереження дисципліни, тобто беззаперечне виконання наказу японського офіцера, а також за розвал демократичної групи. Ці офіцери здирали лозунги, плакати, газети, забороняли солдатам вступати до складу демократичних груп, залякували актив і часто били його. Але невдовзі група “Кетцумей Дан” припинила своє існування [17].

Інша група була очолена генерал-лейтенантом Цуцумі Фусакі. До її складу входило це 6 чоловік – генерал-майор Сато Масажі, а також 5 офіцерів. Метою цієї групи був підбір з полонених японців надійних людей, з допомогою яких, після повернення в Японію, передбачалося розгорнути роботу за відновлення старої Японії. До завдань групи входило також перешкоджання розповсюдження серед військовополонених комуністичних ідей і виховання солдат і офіцерів у дусі відданості Імперіалізму. В серпні 1947 року група була викрита [18].

В таборах військовополонених була поширена така форма опору як керівництво демократичним активом. Японські офіцери допускали можливість існування демократичних груп за умови, коли вони будуть ці групи очолювати і контролювати. Офіцерам не важко було очолити групу, використовуючи свій авторитет. І в тих місцях, куди політпрацівникам було важко дістатись, цей рух не мав нічого спільного з тією пропагандою, яка здійснювалась через газету “Ніхон Сімбун”. В таборах № 7 (Тайшет), № 508 та 525 (Анжерка, Кемеровської області), № 32 (Іркутськ) відбувалося саме так. Ці керівники демократичного активу та демократичних курсів таборів свідомо підривали авторитет “Ніхон Сімбун”, не доводили до широкого загалу полонених особливо важливі номери цієї газети, свідомо гальмували рух за створення антифашистських комітетів, мотивуючи це тим, що “АФК” потрібні лише в тих таборах, де ще не проведена антимілітаристська робота.

Хоча прояви руху опору органами НКВС та активом, як правило, виявлялись, а винні були відповідно покарані, проте ці факти свідчать про недостатню ефективність системи політичного перевиховання японських військовополонених у таборах.

Слід відзначити ще одну з форм опору, це так звані непримиренні. Це військовополонені, які відверто вороже відносились до Радянського Союзу. В таборі № 6 група непримиренних офіцерів справді мала назву “Непримиренні”. До неї входили підполковник Єгучі Кадзуо, майори Морі Мінзо та Сузукі Мінору, капітан Таганаякі Ясуічіро, старші лейтенанти Мацуїсі та Хорі. Злочинність цієї групи полягала в тому, що вона “вихваляє імператорський лад Японії та її загарбницьку політику, проповідує реваншистські ідеї і неминучість війни між

СРСР з одного боку і Англією та Америкою з іншого” [19]. Аналогічні реакційні групи були викриті у ряді інших таборів МВС та ОРБ. Радянська сторона вживала заходи до ліквідації подібних груп та ізоляції її учасників.

Таким чином, внаслідок політичної індокринації, після масованої ідеологічної обробки впродовж всього періоду перебування в полоні, а також створеної обстановки політичного й морального терору, частина військовополонених піддалася радянській пропаганді, у їхній політичній свідомості відбувся, на думку політпрацівників, рішучий перелом. Проте, про якусь перемогу тут не йдеться. Можна говорити лише про те, що радянській стороні вдалося нав'язати певній частині полонених свою комуністичну доктрину. Але національні почуття, менталітет японців не змінилися, всі полонені залишилися японцями, але з різним ступенем усвідомлення цього факту. Про це також красномовно свідчить опір військовополонених радянській системі цінностей під час їх перебування в полоні.

Використана література:

- 1 Центральний архів Міністерства оборони Російської Федерації (ЦАМО РФ), ф.32, оп.11306, спр.683, арк.285
- 2 ЦАМО РФ, ф.32, оп.11306, спр.683, арк.288
- 3 ЦАМО РФ, ф.32, оп.11542, спр.310, арк.39
- 5 ЦАМО РФ, ф.32, оп.11542, спр.385, арк.542
- 6 ЦАМО РФ, ф.32, оп.11542, спр.310, арк.43
- 7 ЦАМО РФ, ф.32, оп.11542, спр.417, арк.51
- 8 ЦАМО РФ, ф.32, оп.11542, спр.310, арк.47
- 9 ЦАМО РФ, ф.32, оп.11542, спр.307, арк.257
- 10 ЦАМО РФ, ф.32, оп.11542, спр.478, арк.77
- 11 Державний архів Російської Федерації (ДА РФ), ф.9401с, оп.12, спр.258, арк.99
- 12 ЦАМО РФ, ф.32, оп.11542, спр.232, арк.290
- 13 ЦАМО РФ, ф.67, оп.32608сс, спр.354, арк.263
- 14 ЦАМО РФ, ф.32, оп.11542, спр.310, арк.67
- 15 ЦАМО РФ, ф.32, оп.11542, спр.457, арк.74
- 16 ГА РФ, ф.9526, оп.5, д.53, арк.152
- 17 ЦАМО РФ, ф.32, оп.11542, спр.232, арк.290
- 18 ДАРФ, ф.9401с, оп.12, спр.258, арк.99
- 19 ЦАМО РФ, ф.142, оп.429090с, спр.18, арк.158

Аннотація

Стаття посвячена важной и недостаточно исследованной в страднице историографии Второй мировой войны, заключительному этапу – разгрому милитаристской Японии и роли Советского Союза в этой кампании, в ходе которой в плен было захвачено более 6000 тысяч японских солдат и офицеров.

В статье анализируется политическая работа с военнопленными, развертывание агитационно-пропагандистской деятельности, создание среди японских солдат демократического актива и демократически настроенных групп.

Сделан вывод – некоторым пленным удалось навязать коммунистические идеи, но